किशोर अवस्थामा हुने गर्भधारणका कारण प्रजनन स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव

शोधकर्ता

इन्दीरा निरौला

परीक्षा रोल नं :२१४०१७९

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ६-१-१-९३६-२००२

शैक्षिकबर्ष : २०६६/०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालयशिक्षाशास्त्र संकाय

स्वास्थ्य शिक्षा स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय वर्षको

आंशिकआवश्यकता परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत शोध

शिक्षाशास्त्र संकाय

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

कोसी हरैंचा, मोरङ

२०७३

किशोर अवस्थामा हुने गर्भधारणका कारण प्रजनन स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव इन्दीरा निरौला २०७३

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको स्वास्थ्य शिक्षा ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'किशोर अवस्थामा हुने गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव' शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनको लागि कहीँ कतै पेश नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

इन्दीरा निरौला
एम.एड. दोस्रो वर्ष
स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग

मिति :

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि तयार पारिएको प्रस्तुत् सोध पत्र पाँचथर जिल्ला थर्पू गा.वि.स.का किशोरी किशोर अवस्थाका गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव अध्ययनसँग सम्बन्धित छ। यस विषयमा सोध गर्ने अवसर प्रदान गरेकामा शैक्षिक जनसंख्या तथा स्वास्थ्य विभाग , सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङ प्रति आभार प्रकट गर्दछु। किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव सन्दर्भमा स्थलगत रुपमा सम्बन्धित व्यक्ति तथा स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धित संघ संस्थाहरुबाट प्राप्त तथ्यांक एवं जानकारीको आधारमा तयार पारिएको हुनाले सम्बन्धित क्षेत्रमा यो सोध पत्र उपयोगी हुने कुरामा आशाबादी छु।

यो सोध पत्र तयार पार्न सल्लाह सुझाव तथा कुशल निर्देशन दिई सोध निर्देशन गर्नु भएका श्रदेय विभागीय प्रमूख तथा सोध निर्देशक गणेश श्रेष्ठ प्रति कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु। आफ्नो अनेकौं व्यास्तताको बाबजुत अमूल्य सहयोग र सोध कार्यमा सहयोग र निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरु बाशुदेव दाहाल प्रति आधारी छु। सूचना तथा तथ्यांक संकलन गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय सूचना र जानकारी गर्नु हुने स्वास्थ्य चौकी अनमी तथ्यांक संकलनमा सही तथ्यांक दिने किशोरीहरु प्रति विशेष धन्यबाद दिन चाहान्छु। सोध कार्यमा सल्लाह सुझाव र सहयोग गर्नु हुने श्रीमान शिवलाल कोईरालाप्रति आभार प्रकट गर्न चाहान्छु।

इन्दिरा निरौला

शोधसार

यस शोधपत्रमा दुर्गम समुदायको महिलाहरुको किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा परेको प्रभाव शिर्षकमा गरिएको छ । यस अध्ययनमा किशोरीहरुमा गर्भ धारणका कारणहरु पहिचान गर्ने, किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा परेको प्रभावहरु पहिचान गर्ने साथै किशोरीहरुमा गर्भधारणका कारणले पर्ने स्वास्थ्य समस्या समाधानका लागि सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनको अनुसन्धान ढाँचा परिणत्मक पद्दतिमा अधारीत छ । अनुसन्धानका कममा कम उमेरमा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा देखिएका प्रभावहरु, ती प्रभावहरू कम गर्ने उपायहरुलाई गुणात्मक रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ । नमूना छनोटमा परेका कति महिलाहरुमा कुनकुन समस्या छन् भन्ने जानकारी परिवामाणत्मक रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

पाँचथर जिल्ला थर्पु गा.वि.स.का ९ वटै वडाका ९३६ घर धुरीमा वसोवास गर्ने ५४५६ जनामध्ये २० वर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गरेका ३१० जना महिलाहरुलाई कुल जनसंख्याको रुपमा लिएको छ र त्यस मध्ये ११५ जनालाई सामान्य सम्भावनायुक्त नमूना छनोट विधिवाट नमूना जनसंख्याको रुपमा लिएको छ ।

शोध अध्ययनको चौथो खण्डमा प्राथामिक र द्वितिय स्रोतवाट प्राप्त भएका तथ्यांङ्क र विवरणको विश्लेषण तथा विवेचना गरिएको छ । दुवै स्रोतवाट प्राप्त भएका तथ्यांङ्कलाई विश्लेषण गर्न तथ्यांङ्कको विवरणको विशेषताको आधारमा गुणात्मक र परिमाणात्मक रुपमा तथ्यांङ्कलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनलाई निष्कर्षमा पुर्‍याउन आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिक सिद्धान्तको आधारमा लिएको छ । तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने कममा नमूना छनोटमा परेका महिलाहरुसँग अन्तरवार्ता विधिवाट आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरी त्यसैका आधारमा प्रस्तूत गरिएको छ । साथै कतिपय तथ्यांकलाई द्वितीय स्रोतका रुपमा लिएको छ ।

तथ्यांक प्राप्तिकोलागि प्रयोग गरिएका अनुसन्धानका साधनको विशेषता अनुसार विवरण र तथ्याकं विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण अशिक्षा, गरीबी, सामाजिक पछ्यौटेपन परम्परागत मूल्य र मान्यता, अन्धविश्वास, धार्मिक विश्वास, रहेको पाइयो । महिलाहरुमा यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्वन्धी ज्ञानको कमिले गर्दा चाँडै विवाह हुने तथा गर्भधारण हुने गरेको पाइयो । त्यसलाई न्यूनिकरण गर्न प्रजनन् स्वास्थ्य शिक्षाको आवश्यकता पर्ने देखियो । विवाहलाई परिवारमा औपचारिकता पूरा गर्न चाडै सन्तानको मुख हेर्ने तथा अज्ञानताका कारण गरीबी, अशिक्षा साथै यौन लाई हेर्ने गलत दृष्टिकोणका कारणले शारिरीक रुपमा विभिन्न रोगहरु लाग्ने गरेको पाइयो ।

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
घोषणा पत्र	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता ज्ञापन	iv
शोधसार	v
विषय सूची	vii
तालिका सूची	x
प्रयोग भएका पारिभाषिक शब्दहरू	
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	८
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	९
१.४ अध्ययनको महत्व	१०
१.५ अध्ययनका परिसीमाहरु	११
१.६ प्रयोग गरिएका शब्दको परिभाषा	११
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	
२.१ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१३
२.३ उपादेयता	१६
२.४ आवधारणात्मक खाका	१७

परिच्छेद तीन : अनुसन्धान विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १९

३.२ अध्ययनको जनसंख्या १९

३.३ तथ्याङ्कको स्रोत १९

३.४ नमूना छनोट प्रकृया तथा नमूनाको आधार २०

३.५ तथ्याङ्क संकलनको साधन २०

  ३.५.१ अन्तरवार्ता प्रश्नावली २०

  ३.५.२ रुजुसूची २०

३.६ वैधता/साधनको स्तरीयता २०

३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रकृया २०

३.८ तथ्याङ्कको ब्याख्या, विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण २१

परिच्छेद चार : नतिजाको ब्याख्या र विश्लेषण

४.१ उमेरगत रुपमा महिलाहरुको विवरण २२

४.२ चाँडो विवाहको कारण सम्बन्धी २३

४.३ सन्तानको संख्या सम्बन्धी विवरण २४

४.४ प्रथम गर्भधारणको उमेर सम्बन्धी विवरण २५

  ४.४.१ चाँडो गर्भधारण हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण २६

४.५ परिवार नियोजनको ज्ञान सम्बन्धी अवस्था २६

  ४.५.१ परिवार नियोजनका साधन प्रयोगको अवस्था २७

  ४.५.२ अस्थायी साधन प्रयोगको अवस्था २७

४.६ गर्भावस्थामा परीक्षण गराएको नगराएको सम्बन्धी विवरण २८

  ४.६.१ गर्भ परीक्षणको अवस्था २९

  ४.६.२ गर्भ परीक्षण नगराउनुको कारण २९

४.७ स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउनेको संख्या सम्बन्धी विवरण ३०

४.८ प्रसव सम्बन्धी विवरण ३१

४.९ गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धी विवरण ३१

४.९.१ सुत्केरी अवस्था सम्बन्धी विवरण ३२

४.९.२ गर्भपतन तथा बच्चा खेर जाने समस्या ३३

४.१० गर्भपतनको कारण ३३

४.१०.१ गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य समस्याका प्रकार ३३

४.११ यौन प्रसारित रोग सम्बन्धी अवस्था ३५

४.१२ प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी धारणा ३७

४.१२.१ प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी धारणा ३७

४.१२.२ प्रजनन् स्वास्थ्य समस्या ३७

पच्छिेद पाँच : सारंश निचोड र सुझावहरु

५.१ प्राप्तिहरु ३९

५.२ निष्कर्षहरु ४१

५.३ सुझावहरु ४२

५.३.१ नीतिगत तह ४३

५.३.२ अभ्यास तह ४३

५.३.३ अनुसन्धान तह ४३

अनुसूचीहरु

सन्दर्भ सामग्री

तालिका सूची

तालिका नं.	विवरण	पेज नं.
१	पहिलो विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण	२३
२	चाँडो विवाहको सम्बन्धी विवरण	२३
३	सन्तानको संख्या सम्बन्धी विवरण	२४
४	प्रथम गर्भधारणको उमेर सम्बन्धी विवरण	२५
५	कम उमेरमा गर्भधारणका कारण सम्बन्धी विवरण	२६
६.	अस्थायी साधन प्रयोगको अवस्था	२७
७	परिवार नियोजनका साधन प्रयोग नगर्नुका कारण सम्बन्धी विवरण	२८
८	गर्भावस्थामा परीक्षण गराएको/नगराएको सम्बन्धी विवरण	२९
९	गर्भ परीक्षण नगराउनुका कारण सम्बन्धि विवरण	३०
१०	स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउनेको संख्या सम्बन्धी विवरण	३०
११	प्रस्वका सेवा सम्बन्धि विवरण	३१
१२	गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धी विवरण	३१
१३	सुत्केरी पछिको अवस्था सम्बन्धी विवरण	३२
१४	गर्भपतनका प्रकार सम्बन्धि विवरण	३३
१५	समस्याका किसिम	३४
१६	गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य समस्याका प्रकार	३५
१७	जटिल समस्याहरुको किसिम	३५
१८	यौन प्रसारीत रोग सम्बन्धी अवस्था	३६
१९	प्रजनन् स्वास्थ्य सम्मबन्धी धारणा	३६
२०	प्रजनन् स्वास्थय समस्याका किसिम	३८

ACRONYMS

INGO -	International non goverment organation
NGO -	Non goverment organation
UNIECF -	United nation children fund
UN-	Unitaed Nation
WHO -	World helth organation
गा.वि.स-	गाउँ विकास समिति